

Prawo dziecka do nauki na tle idei praw dziecka | Antonina Lewandowska, Uniwersytet Wrocławski,

stażystka w biurze poselskim Parlamentu Europejskiego

Streszczenie:

Prawo dziecka do nauki, postrzegane nie jako obowiązek lub potrzeba, lecz w ściśle prawnym rozumieniu tego pojęcia, to zobowiązanie państwa do zapewnienia dziecku warunków do wszechstronnego rozwoju i edukacji. Zagadnienie to jest w swej istocie związane z dziedziną praw człowieka. Rozwój tej idei praw wywodzących się z samej istoty człowieczeństwa nabrał tempa dopiero w XX wieku. Dzięki niemu dziecko nie jest już jedynie przedmiotem praw (władzy rodzicielskiej), lecz przede wszystkim ich podmiotem. Szeroki katalog praw najmłodszych swoje korzenie wywodzi z areny międzynarodowej i ugruntowany został w międzynarodowych aktach prawnych rangi ogólnej, zanim opisano to w konstytucjach i kodeksach poszczególnych państw. Dalej rozwijano tę dziedzinę w szczególnych dokumentach poświęconych temu zagadnieniu, przede wszystkim w Konwencji o prawach dziecka. Prawo dziecka do nauki, jako jedno z podstawowych elementów kształcenia najmłodszych obywateli, obwarowane jest szeregiem gwarancji szczególnych. Wymienić tu należy chociażby konwencje ramowe Rady Europy dotyczące ochrony mniejszości narodowych, zapewniające szkolnictwo dla takich grup lub naukę języka mniejszościowego bądź regionalnego.

Słowa kluczowe:

Konwencja o prawach dziecka, prawo dziecka do nauki

Wstęp

Mimo swojej specyfiki tematyka poszczególnych praw dziecka jest nieodzownie związana z dziedziną praw człowieka. W poniższym tekście, dla pełnego opisanego prawa do nauki, które wydaje się obecnie podstawowym i powszechnym uprawnieniem, przedstawiony zostanie zarówno charakter prawny, jak i sam rozwój tej idei. Dzieci, jako jednostki o słabszej pozycji, nie zawsze były objęte taką ochroną prawną jak dziś. Wciąż jeszcze w wielu miejscach podstawowe, wydawałoby się, prawa nie są dostępne dla wszystkich dzieci. Dążenia do rozpowszechnienia ich prawnego

i międzynarodowego upodmiotowienia opisane zostaną w pierwszej kolejności na podstawie ogólnych standardów ochrony człowieka, w tym dziecka. Kolejnym krokiem w dookreśleniu praw najmłodszych są dokumenty międzynarodowe skupiające się ściśle na tej właśnie grupie. Obok deklaracji genewskiej konieczne jest szersze omówienie Konwencji praw dziecka, jej zakresu i zasięgu wpływu także na samo prawo do nauki. To szczególne uprawnienie edukacyjne zostanie dalej przedstawione już na ściśle europejskim terenie jako prawo chronione przez Trybunał Praw Człowieka na podstawie Konwencji Praw Człowieka. W ramach podsumowania, a także przedstawienia wciąż trwającego rozwoju idei prawa do nauki, przytoczone zostaną takie przykładowe, nowopowstające problematyki tej dziedziny, jak edukacja dzieci z mniejszości etnicznych i narodowych, a także dzieci osób stale podróżujących.

Rozwój i charakterystyka idei praw dziecka

Status dziecka w systemach prawniczych omawiany był już w czasach starożytnych. Szczególnie szeroki wachlarz instytucji chroniących dziecko przedstawiony został w prawie rzymskim. *Infantes* (dzieci do siódmego roku życia) nie posiadały zdolności do czynności prawnych, a także nie odpowiadały za swoje czyny, *impuberes* (kobiety do 12. roku życia i mężczyźni do 14. roku życia)¹ natomiast posiadały już ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Świadczy to o początkach idei uznawania dziecka za posiadacza praw, a nie tylko przedmiot władzy rodzicielskiej. Ze względu na koncepcję prawnej podległości członków rodziny *pater familias*, który sprawował władzę „życia i śmierci”, trudno jednak mówić o ustanowieniu jakiegokolwiek katalogu praw dziecka już w starożytnym Rzymie. Dodatkowo dziecko zyskiwało status prawny po rodzicach, aby więc być postrzeganym w pełni jako osoba, a nie rzecz, musiało narodzić się wolnym². Wszelkie instytucje prawne dotyczące dzieci, chociażby *adoptio*, czyli przysposobienie cudzego dziecka, czy kuratela lub inna piecza prawna służyły głównie zagwarantowaniu praw materialnych lub uchyleniu się od uciążliwych konsekwencji bycia bezdzietnym (np. niemożliwości sprawowania wysokich urzędów), nie zaś dobru i w interesowi dziecka.

Status dzieci w kulturach starożytnych wynikał z tradycji danej społeczności, nie był zaś regulowany prawnie. Sytuację prawną dzieci określała głównie podległość władzy rodzicielskiej. Starożytne systemy prawne,

1 A. Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne. Compendium*, Warszawa 2008, s. 157.

2 W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2003, s. 124.

oparte na normach zwyczajowych, wykształciły się w ustroju zasadzonym na niewolnictwie, który sankcjonował silne podziały społeczne³. Naturalnie powodowało to uprzywilejowaną sytuację dzieci z rodzin o wyższym statusie i nieobjęcie żadną ochroną prawną pozostałych.

Dopiero w 365 roku edyktem cesarza rzymskiego Walentyniana I zniesiono ojcowskie prawo życia i śmierci. Nie tylko zabroniono karania śmiercią, lecz także uznano zabicie i porzucenie dziecka za przestępstwo. Edykt ten wyznacza ewolucję prawnej ochrony dziecka, które jako jednostka stało się podmiotem najważniejszego prawa ludzkiego – prawa do życia.

Stopniowe rozwijanie się idei upodmiotowienia dziecka nabrało tempa w dobie oświecenia, czego indykatorem był traktat pedagogiczny autorstwa Jana Jakuba Rousseau, *Emil, czyli o wychowaniu* (1762). Oświecenie było też okresem wprowadzania w niektórych ustawodawstwach europejskich szczególnych przepisów odpowiedzialności karnej nieletnich. Przykładowo Cesare Beccaria, karnista tamtego czasu, zwracał uwagę na konieczność nadania wychowawczego charakteru karom stosowanym wobec nieletnich⁴. Także powstające wtedy w Europie międzynarodowe towarzystwa opieki nad dziećmi opuszczonymi i bezdomnymi oraz towarzystwa sędziów dla nieletnich koncentrowały swoją działalność na łagodzeniu przepisów prawa karnego w sprawach osób najmłodszych.

Rozwój ruchu ochrony praw dziecka zauważyć można dopiero przy końcu XIX wieku w takich krajach, jak: Belgia, Francja, Anglia, Szwajcaria. Mimo iż początkowo ochrona dzieci nie miała swojej zinstytucjonalizowanej formy i prawnej podstawy, a dzieci chronione były np. przez stowarzyszenie przeciwdziałające okrucieństwu wobec zwierząt⁵, konieczność protekcji najmłodszych została dostrzeżona. Koniec wieku XX to początek działalności wielu lokalnych stowarzyszeń chroniących dzieci przed przemocą, co później przeniosło się także na poziom narodowy. Również nowopowstające instytucje wychowawcze i opiekuńcze nadają charakterystyczny rys rozwojowi idei podmiotowości (w tym także legalnej) dziecka. Wśród wielu z nich wskazać należy utworzony w 1920 roku Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom, założony w Anglii przez bojowniczkę o prawa dzieci Eglantynę Jebb. Była ona później również główną inicjatorką i autorką projektu Deklaracji Genewskiej⁶, pierwszego dokumentu formułującego prawa dziecka. Bardzo zwięzła treść (preambuła i pięć punktów) zamieniła dotychczasowo dobrowolną dobroczynność w obowiązek ochrony dzieci.

3 K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2011, s. 18.

4 M. Balcerek, *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988, s. 59.

5 E. Czyż, *Prawa dziecka*, Warszawa 2002, s. 9.

6 Z. Rudnicki, *Deklaracja genewska praw dziecka z 1924 roku*, [w:] *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, red. E. Karska, Warszawa 2013, s. 83.

Okres obu wojen światowych zmusił społeczeństwo międzynarodowe do skupienia się na pomocy dzieciom będącym ofiarami wojny. Aktywność zarówno na poziomie narodowym, jak i międzynarodowym zainicjowała zacieśnianie więzi i rozwój stowarzyszeń działających na rzecz praw dziecka. Większość z nich działała na dwóch poziomach, skupiając się na gromadzeniu funduszy i zapewnianiu realnej opieki dzieciom, a także dążąc do uregulowania praw dziecka w skali międzynarodowej. Naciski te doprowadziły do uchwalenia międzynarodowych dokumentów ochrony praw dzieci.

Aby nakreślić kompletne tło dla omówienia konkretnych praw dzieci, konieczne wydaje się przedstawienie charakterystyki tej idei. Ważne jest, że wywodzi się ona ze stopniowo rozwijającej się idei praw człowieka, a obecnie już powszechnie uznaje się prawa dziecka za typ praw człowieka⁷. Oznacza to, że dobra najmłodszych powinny być chronione na równi z dobrami osobistymi osób dorosłych. Trzeba jednak pamiętać, że równe traktowanie nie oznacza traktowania identycznego. Niektóre jednostki (niepełnosprawni, kobiety w ciąży) potrzebują specjalnej ochrony ze strony państwa; są też nimi oczywiście dzieci.

Prawa dziecka, jako pojęcie z kategorii praw człowieka, nie powinny być utożsamiane z podstawowymi potrzebami (prawem do miłości, prawem do wychowania w szczęśliwej rodzinie)⁸, które wynikają z samej idei godności człowieka, co oznacza, że dziecko nabywa je z chwilą narodzin. Warto również przypomnieć, że prawa dziecka nie mogą być obserwowane w odniesieniu do rodziców dziecka, lecz w jego relacji z państwem. Państwo ma możliwość ograniczenia niektórych z tych praw na takich samych zasadach na jakich ograniczane są prawa człowieka – w sposób przewidziany przez ustawę. Państwo pełni rolę pomocniczą jedynie w samym wychowywaniu dzieci przez rodziców. Władza rodzicielska nie stanowi zaprzeczenia podmiotowego traktowania dzieci, lecz jest komplementarna dla pełnej ochrony praw dzieci⁹. Kolejna, wręcz fundamentalna, cecha praw dziecka również ukazuje podobieństwo z charakterystyką praw człowieka: prawa te przysługują każdemu, bez względu na wykonywanie lub niewykonywanie obowiązków. Jako powszechne i niezbywalne nie są one formą nagrody dla posłusznych, lecz nieodłącznym aspektem bycia człowiekiem. Zwolennicy podmiotowości prawnej dzieci odwołują się do prawa naturalnego, a więc tego, które stoi ponad prawem stanowionym¹⁰. Godność dziecka,

7 M. Piechowiak, *Czym są prawa dziecka?*, [w:] *Prawa dziecka po przystąpieniu do UE. Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka*, Warszawa 2004, s. 14.

8 E. Czyż, dz. cyt., s. 5.

9 M. Andrzejewski, *Prawa dziecka – rozważania o sensie idei i jej dewaluacji*, [w:] *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012, s. 42.

10 B. Śliwerski, *Prawa dziecka w polskim systemie oświaty. Perspektywa pedagogiczna*, [w:] *Prawa dziecka*.

przynależna również każdej jednostce ludzkiej, jest akcentowana chociażby w Preambule Konwencji Praw Dziecka¹¹.

Prawo do nauki w ramach ogólnych standardów ochrony prawnej dzieci

Ogólne standardy ochrony prawnej dzieci były wyraźnie zakorzenione w samej idei ochrony praw człowieka. Nowopowstające instytucje i organizacje zajmujące się taką ochroną w naturalny sposób podejmowały się również roli protektora praw dzieci.

W ramach prawa międzynarodowego organizacją, która zajmuje nie tylko centralne, lecz przede wszystkim początkowe miejsce w tym nurcie, jest oczywiście Organizacja Narodów Zjednoczonych. Preambuła Karty Narodów Zjednoczonych wskazuje jako cel przywrócenie równości wobec praw, wiary w podstawowe prawa człowieka, w jego godność i wartość¹². Momentem przełomowym w historii praw człowieka było uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Całościowe przesłanie tej Deklaracji kierowane jest do wszystkich, również do dzieci. Wśród zaledwie 30 artykułów znajdujemy także zapis:

Każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka jest bezpłatna, przynajmniej na stopniu podstawowym. Nauka podstawowa jest obowiązkowa. Oświata techniczna i zawodowa jest powszechnie dostępna, a studia wyższe są dostępne dla wszystkich na zasadzie równości w zależności od zalet osobistych¹³.

Innym przykładem dokumentu o wartości powszechnej jest Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Jeden z artykułów tego Paktu stanowi:

Każde dziecko, bez żadnej dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową lub urodzenie, ma prawo do środków ochrony, jakich wymaga status małoletniego, ze strony rodziny, społeczeństwa i Państwa¹⁴.

Podobne zapewnienie o konieczności opieki oraz ochrony dzieci i młodzieży bez względu na jakiegokolwiek przyczyny znajduje się w art. 14 uchwalonego w 1966 roku Międzynarodowego Paktu Praw

Konteksty prawne i pedagogiczne, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012, s. 23.

11 T. Smoczyński, *Prawo dziecka do wychowania w rodzinie*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smoczyński, Poznań 1999, s. 152.

12 Karta Narodów Zjednoczonych, Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.

13 Art. 26 pkt. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, A/RES/3/217 A.

14 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz. U. z 1997 r. Nr 38, poz. 167, art. 24 ust.1.

Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych. Dodatkowo art. 10 tego Paktu bezwzględnie zakazuje pracy szkodliwej dla moralności, zdrowia i życia lub zagrażającej rozwojowi najmłodszych¹⁵. Prawo dziecka do nauki jest poruszane również w treści Europejskiej Karty Społecznej, która zapewnia dzieciom godziwe warunki płacy i urlop, jak również bardzo ważną możliwość pogodzenia pracy z obowiązkiem kształcenia się.

Ranga prawna nadana ochronie dziecka zapoczątkowała późniejszy rozwój tej dziedziny. Nie było to jednak zjawisko sztucznie napędzane, lecz realna odpowiedź na problemy społeczeństwa. Krzywdzenie dzieci i traktowanie ich jak podmiotów drugiej kategorii okazało się niedopuszczalne w rzeczywistości rozwijających się krajów demokratycznych. Gwarancje zawarte w powyższych umowach międzynarodowych poszerzyły zasięg tych praw, były one bowiem ratyfikowane przez większość krajów na całym świecie¹⁶. Prawo międzynarodowe stało się kadrem późniejszej ochrony i zobowiązań także narodowych, a stopniowo rozwijająca się dziedzina w pewien sposób wymusiła prawne uszczegółowienie kolejnych praw dziecka.

Przedstawiony powyżej poziom uniwersalnej ochrony dziecka w społeczeństwach¹⁷ do pełni rozwoju potrzebował konkretyzacji. Taki właśnie wyszczególniony katalog praw dziecka znalazł się we wspomnianej już Deklaracji Praw Dziecka uchwalonej w 1924 roku przez Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom, a w 1959 roku przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów. Deklaracja ta, zwana Genewską, zobowiązywała ludzkość, by „dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego”. Dokument, choć wyjątkowo syntetyczny, odegrał rolę na arenie międzynarodowej, ostatecznie przyznając podmiotowość prawną dzieciom samym w sobie, a nie tylko dzieciom jako „małym dorosłym”. Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom z upływem lat poszerzał swoją działalność i finalnie przekształcił się w stałą agencję Narodów Zjednoczonych – UNICEF¹⁸.

Z ogólnych standardów praw dziecka (a szczególnych w stosunku do praw człowieka) należy omówić Konwencję praw dziecka. Jej projekt (zgłoszony *nota bene* przez Polskę) przyjęty został przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku. Ta światowa konstytucja praw dziecka jest odbiciem powszechnych wartości zarówno państw już rozwiniętych, jak i rozwijających się, a jej uniwersalizm zauważyć można w liczbie krajów, które ją ratyfikowały (196, do roku 2016 nie zrobiły tego jedynie Stany Zjednoczone Ameryki).

15 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Dz. U. z 1997 r. Nr. 38, poz. 169, art. 10 ust. 3.

16 J.J. Błęszyński, A. Rodkiewicz-Ryżek, *Ochrona praw dziecka w świetle standardów polskich i międzynarodowych*, „Paedagogia Christiana” 2012, nr 2 (30), s. 5.

17 T. Smyczyński, *Czy jest potrzebna Konwencja o prawach dziecka? Geneza i funkcje Konwencji*, [w:] *Prawa Dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012, s. 11.

18 G. Michałowska, *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 76.

Niektórzy badacze zauważają jednak, że powszechność ratyfikacji jest nie tylko cechą pozytywną uniwersalizmu, lecz także dowodem na bardzo słabe mechanizmy egzekwowania dyspozycji Konwencji¹⁹. Należy zaznaczyć, że państwa-strony mogły złożyć zastrzeżenia i deklaracje interpretacyjne²⁰, a z możliwości tej skorzystała większość z nich. Niezaprzeczalny jest tu jednak fakt, że dopiero Konwencja przedstawiła prawa i wolności osobiste dzieci, a nie tylko deklaracje opieki. Ten szczególny dokument międzynarodowy nawiązuje do poprzednich dokumentów dotyczących ochrony najmłodszych. Należy jednak zaznaczyć, że Konwencja Praw Dziecka zawiera w swojej treści prawa, które nigdzie wcześniej nie zostały uznane (np. prawo do obywatelstwa, ochronę przed nielegalnym transferem za granicę).

Konwencja o Prawach Dziecka zawiera powszechnie używaną, legalną definicję dziecka. Terminem tym określa się „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”²¹. Jest to kryterium obiektywne, najczęściej przyjmowane dla wyznaczenia górnej granicy²². Mimo tak długotrwałej już ewolucji praw dziecka wciąż brakuje granicy początkowej, a jej określenie wydaje się aktualnie niemożliwe na poziomie uniwersalnym.

Konwencja znacząco poszerza katalog praw dziecka, jasno zarysowuje także ideę dziecka jako samodzielnego podmiotu²³, który ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną i fizyczną powinien zostać otoczony szczególną opieką, jak również ochroną prawną przysługującą mu jako jednostce. Dobro dziecka wyrażone jest w idei najlepszego interesu dziecka, nie zaś jedynie w podstawowym zaspokajaniu jego potrzeb i ochrony.

Istotne jest również zaznaczenie, że państwo nie jest tu omnipotentne, lecz pełni rolę pomocniczą w wykonywaniu obowiązków rodziców²⁴. Warto zaznaczyć fakt, że sposób sformułowania przepisów Konwencji akcentuje podmiotowość dziecka. Widać to w wyrażeniach, że ma ono prawa, a nie, że należy mu je przyznać. Standardy Konwencji Praw Dziecka stopniowo dookreślone zostały poprzez protokoły fakultatywne. Mimo iż ich ratyfikacja nie ma aż takiego zasięgu jak samej

19 E. Czyż, dz. cyt., s. 13; K. Myszone-Kostrzewa, *Prawo międzynarodowe a prawa dzieci i ich rodziców*, [w:] *Prawo dziecka w prawie międzynarodowym*, red. E. Karska, Warszawa 2013, s. 17.

20 A.N. Schulz, *O Konwencji o prawach dziecka i o jej wpływie na prawo polskie*, [w:] *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012, s. 62.

21 Art. 1 Konwencji o prawach dziecka, Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

22 J. Kapelańska-Pręgowska, *Dziecko i jego prawa*, [w:] *Leksykon ochrony praw człowieka. 100 podstawowych pojęć*, red. M. Balcerzak, S. Szykuna, Warszawa 2010, s. 81.

23 T. Smyczyński, *Czy jest potrzebna...*, s. 12.

24 M. Andrzejewski, *Pomocnicza rola państwa w świetle Konwencji o prawach dziecka i prawa polskiego*, [w:] *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*, red. Z.W. Stelmaszuk, Warszawa 1999.

Konwencji, ich podpisanie stopniowo prowadzi musi do poszerzenia zakresu ochrony dzieci.

Katalog praw określonych w Konwencji nie ingeruje w kwestie teorii rodziny bądź wychowania, przyznaje jednak dziecku podstawowe prawo do rodziny. Najważniejszym jego prawem, podobnie jak w przypadku człowieka dorosłego, jest prawo do życia zagwarantowane w art. 6 („Państwa-strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia”).

Oprócz grupy praw gwarantowanych dzieciom na równi z dorosłymi Konwencja wskazuje także szczególne uprawnienia im przysługujące. Obok prawa do wychowania w rodzinie²⁵ bądź do kontaktów z obojgiem rodziców występuje w niej prawo do nauki (art. 28, uzupełniony art. 29 o celach edukacji). Jest to dotychczasowo najszersze przedstawienie tego prawa i zobowiązań państw podpisujących Konwencję. Bezpośrednio oparto się tu i rozwinięto przytaczany już zapis Deklaracji Genewskiej. Za pozytywne należy uznać skupienie się na indywidualnym podejściu do dziecka i zapewnienie mu odpowiedniego środowiska do wielopłaszczyznowego (naukowego, kulturowego i społecznego) rozwoju. Każde z państw-stron Konwencji o ochronie praw dziecka zobowiązane jest do składania co pięć lat raportu ze stanu wykonywania Konwencji. Raporty te oceniane są przez Komitet Praw Dziecka, który analizuje stan faktyczny z postulatami i wydaje zalecenia dla konkretnych państw-stron²⁶.

Dalej idącą konkretyzację względem uregulowań ogólnoswiatowych stanowią przepisy o charakterze lokalnym. W Europie podstawowym aktem traktującym o prawach człowieka wciąż jest Europejska Konwencja Praw Człowieka. Ze względu na jej charakter, wyznaczający jedynie podstawowe standardy, nie traktuje ona osobno o prawach dziecka, nie przedstawia również definicji *expressis verbis* pojęcia dziecka. Słowo dziecko można znaleźć jedynie w Protokole VII, art. 5, stanowiącym o równości małżonków w stosunkach z ich dziećmi. Sama treść Konwencji skupia się natomiast na dzieciach jedynie w dwóch przypadkach: przy legalnym pozbawieniu wolności (art. 5 mówiący o „nieletnich”²⁷) oraz możliwości wyłączenia jawności rozprawy ze względu na dobro „małoletnich”.

Katalog praw podstawowych przedstawiony w pierwotnym tekście konwencji został uzupełniony w kolejnych protokołach dodatkowych²⁸.

25 *Prawo dziecka do rodziny* – tytuł części II komentarza, *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999.

26 Przykładowa analiza raportu dotyczącego wykonywania Konwencji Praw Dziecka przez Rzeczpospolitą Polską: E. Czyż, *Standardy ochrony podstawowych praw dziecka – regulacje prawne i praktyka*, [w:] *Prawa dziecka. Szkoła Praw Człowieka*, Warszawa 2002, s. 40–59.

27 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, art. 5 ust. 1 lit. d.

28 M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2010, s. 17.

Prawo do nauki zostało zapisane już w Protokole 1. Jeden z jego artykułów stanowi:

Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia tego wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi.

Przepis ten skupia się w znacznej części na uprawnieniach rodziców względem dziecka, niemniej jednak jest to dodatek²⁹ do samego indywidualnego prawa do nauki zagwarantowanego dzieciom na równi z dorosłymi.

Brak odwołań do praw dziecka stanowić mógłby swego rodzaju ograniczenie ochrony najmłodszych. Pomimo braku odrębnego traktatu bądź odrębnych mechanizmów i gwarancji proceduralnych w EKPCz prawa dziecka wydają się skutecznie chronione w ramach istniejących procedur³⁰. Dowodem tego jest liczba skarg wnoszonych w imieniu dzieci. Orzecznictwo Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu wiele razy dokonywało wykładni praw dziecka, w tym także prawa do nauki. Szczegółowe aspekty interpretacji tego prawa przedstawione zostaną w następnym punkcie, wcześniej konieczne jest jednak skrótowe omówienie zakresu pojęcia dziecka przyjętego przez Trybunał.

Treść Konwencji nie precyzuje wieku dorosłości, a orzecznictwo nie stworzyło wskazówek w tej kwestii, przyjęć więc należy, że kwestia ta rozpatrywana jest zgodnie z ustawodawstwem krajowym. Wpisuje się to w zasadę subsydiarności oraz doktryny marginesu uznania państwa. Dodatkowo zgodność z normami prawa międzynarodowego (np. z Konwencją praw dziecka) prowadzi do wniosku, że za dziecko uznawana jest osoba do 18. roku życia. Taka górna granica potwierdzona jest również w Europejskiej Karcie Społecznej³¹ oraz w Europejskiej Konwencji o wykonywaniu praw dzieci³². Można więc przyjąć granicę 18 lat za zasadę, od której ewentualne wyjątki wprowadzić może ustawodawstwo państwowe. Dużo bardziej problematyczną kwestią jest granica minimalna istnienia dziecka. Mimo że analiza prawa do nauki nie wymusza określenia takiej granicy, warto zaznaczyć, że jest to istotna problematyka w przypadku analizy innych praw dziecka (takich jak podstawowe prawo do życia z art. 2 Konwencji). Uznanie dziecko za człowieka wymusza bowiem na państwie zapewnienie mu ochrony prawnej.

29 *Campbell i Cosans p. Wielkiej Brytanii*, sprawa nr. 7511/76; 7743/76, orzeczenie z dn. 25.02.1982, §40.

30 J. Kapelańska-Pręgowska, dz. cyt., s. 85.

31 Europejska Karta Społeczna, Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67, art. 7.

32 Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, Dz. U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128, art. 1 ust. 1.

Zróznicowane aspekty prawa do nauki jako przykład ochrony szczególnej

Oprócz katalogu konwencji bezpośrednio dotyczących praw dzieci wiele z innych umów międzynarodowych porusza tematy ich ochrony w ramach szerzej zakreślonej problematyki. W środowisku europejskim najważniejszymi i najbardziej wpływowymi są przepisy tworzone w ramach Rady Europy oraz Unii Europejskiej.

Wśród konwencji Rady Europy traktujących o prawie dziecka do nauki wyróżnić należy europejską Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych (1992)³³. Zapewnia ona dzieciom pochodzącym z rodzin etnicznie odmiennych od narodu państwa szkolnictwo na poziomie przedszkolnym i podstawowym bądź naukę danego języka. Państwo ma również możliwość udostępnienia szkolnictwa średniego, technicznego, zawodowego i wyższego w odpowiednim języku lub naukę tego języka na terenach zamieszkałych przez daną mniejszość. Umożliwienie nauki własnego języka jest również zawarte w konwencji ramowej o ochronie mniejszości³⁴ z 1995 roku. Państwa-strony mają starać się zapewnić w ramach swoich systemów oświatowych, naukę języka mniejszości lub naukę w danym języku.

Kolejną z wyszczególnionych grup stanowią pracownicy migrujący wraz ze swoimi rodzinami, którym na zasadach takich samych jak obywatelom danego kraju przysługuje prawo do edukacji i szkolenia zawodowego (Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących z 1977 roku). Oprócz obowiązujących konwencji Rada Europy przedstawia ona także szeroki zakres zaleceń Komitetu Ministrów skupiających się na prawie do nauki. Wśród nich pojawiają się zalecenia dotyczące zapewnienia jakości edukacji (2012), dwa dokumenty w sprawie edukacji dzieci romskich i podróżujących (2000 i 2009), o odpowiedzialności za edukację wyższą i badania naukowe (2007), a także zalecenie dotyczące Karty Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka (2010).

Krótko wspomnieć należy również o tym, jak dużą rolę odgrywają orzeczenia Trybunału Praw Człowieka w rozwoju ochrony prawa do nauki w państwach europejskich. Przykładowo w szeregu spraw przeciwko Turcji (Sulak, Cyprus, Leila Sahin) stopniowo Trybunał potwierdzał prawo do nauki na poszczególnych szczeblach edukacji. W bardzo

33 Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych sporządzona w Strasburgu dn. 5 listopada 1992 r., Dz. U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121.

34 Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych sporządzona w Strasburgu dn. 1 lutego 1995 r., Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209.

znanej *Belgijskiej Sprawie Językowej*³⁵ natomiast Trybunał jasno określił prawo do podejmowania edukacji w swoim własnym języku narodowym. Jedną z najbardziej znanych spraw traktujących o niedyskryminacji jest sprawa *D.H. i inni przeciwko Republice Czeskiej*³⁶. Odnosi się ona do dyskryminującego traktowania dzieci romskich na podstawie ich pochodzenia etnicznego. Sprawa dotyczyła praktyki umieszczania tych dzieci w szkołach specjalnych i utrudnienia im dostępu do normalnej edukacji. Trybunał nałożył na państwa zobowiązania pozytywne, prowadzące do zniesienia tej swoistej segregacji, odrzucając także brak znajomości języka jako samoistnej przesłanki pozbawienia dzieci odpowiedniej edukacji (potwierdzono to później w wyroku przeciwko Chorwacji).

Obecnie, w szczególności dla krajów członkowskich Unii Europejskiej, to właśnie ta organizacja odgrywa większą rolę w kreowaniu środowiska prawnego, jak również w egzekwowaniu zobowiązań prawnych państw. Unia, mająca swoje początki w ściśle ekonomicznych założeniach, ingeruje także w realia gwarancji i wykonywania praw dziecka. Podstawowy dokument unijny skupiający się na prawach człowieka to Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej³⁷. Jeden z jej rozdziałów (zatytułowany *Wolności*) traktuje zarówno o wolności sztuki i nauki (art. 13), jak i o prawie do nauki (art. 14). Prawa te wzmocnione są poprzez art. 21 wyrażający zasadę niedyskryminacji, na której ma opierać się dostęp do edukacji w państwach członkowskich. Zarówno ochrona dzieci, jak i ich prawo do edukacji wyraża się także w art. 32 zakazującym im podjęcia pracy wcześniej niż po ukończeniu obowiązkowego etapu szkolnictwa.

W przypadku prawa dziecka do nauki ustawodawstwo unijne, podobnie jak Rady Europy i międzynarodowe (przykładowo: Konwencja UNESCO przeciwko dyskryminacji w edukacji z 1960 roku), skupia się w dużym stopniu na niedyskryminacji dzieci o „słabszej pozycji” lub innych cechach szczególnych. Za takie uznaje się, jak wskazano wcześniej, dzieci z rodzin mniejszości narodowych. Szczególną opieką objęte są również dzieci niepełnosprawne. Dodatkowo, ponieważ obie organizacje ewoluują z czasem i dostosowują się do nowych standardów, w ramach ich działania podejmuje się także najnowsze problemy, np. zagwarantowanie odpowiedniej edukacji dzieciom z rodzin podróżujących. Tak zwany *blended learning* ma umożliwić dzieciom podejmowanie nauki i zaliczanie kolejnych etapów edukacji częściowo

35 *Tarantino i inni p. Włochom*, skargi nr 25851/09, 29284/09, 64090/09), wyrok ostateczny z 9.09.2013 r.

36 *D.H. i inni p. Republice Czeskiej*, skarga nr 57325/00, wyrok z dn. 13.11.2007 r.

37 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. U. UE C 83/391, 2010.

w szkołach danych państw, a częściowo przez wideokonferencje bądź zdalnie wykonywane projekty z użyciem środków komunikacji na odległość.

Przyszły rozwój prawa do nauki obejmować będzie z pewnością coraz ściślej wszelkie sytuacje imigracyjne. Także w Polsce, która konstytucyjnie gwarantuje prawo do nauki, należy zastanowić się, w jakim zakresie prawo to będzie postrzegane przez nowych mieszkańców. Dzieci, które do tej pory nigdy nie musiały się obowiązkowo uczyć, mogą przejawiać zachowania skrajne w tej kwestii. Może to być wyzwaniem nie tylko w kwestii motywacji najmłodszych, lecz także dla ich rodziców, środowisk postrzegających do tej pory edukację jako coś zupełnie luksusowego i może nie do końca potrzebnego do „produktywnego” życia. Uregulowania prawne w tej kwestii będą się kształtować symultanicznie z samym procesem alokacji nowych mieszkańców. Ich omówienie z tego względu nie jest jeszcze w pełni możliwe. Bez wątpienia jednak każde dziecko w Polsce i Europie startuje już z bardzo dobrze ugruntowanej pozycji prawnej, w pełni gwarantującej i zabezpieczającej jego prawo do nauki.

Bibliografia

- Andrzejewski M., *Pomocnicza rola państwa w świetle Konwencji o prawach dziecka i prawa polskiego*, [w:] *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*, red. Z.W. Stelmaszuk, Warszawa 1999.
- Andrzejewski M., *Prawa dziecka – rozważania o sensie idei i jej dewaluacji*, [w:] *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012.
- Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988.
- Błeszyński J.J., Rodkiewicz-Ryżek A., *Ochrona praw dziecka w świetle standardów polskich i międzynarodowych*, „Paedagogia Christiana” 2012, nr 2 (30), s. 95–109.
- Czyż E., *Standardy ochrony podstawowych praw dziecka – regulacje prawne i praktyka*, [w:] E. Czyż, *Prawa dziecka*, Warszawa 2002.
- Dębiński A., *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa 2008.
- Kapelańska-Pręgowska J., *Dziecko i jego prawa*, [w:] *Leksykon ochrony praw człowieka. 100 podstawowych pojęć*, red. M. Balcerzak, S. Szykuna, Warszawa 2010.
- Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999.
- Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2003.
- Michałowska G., *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.

- Myszona-Kostrzewa K., *Prawo międzynarodowe a prawa dzieci i ich rodziców*, [w:] *Prawo dziecka w prawie międzynarodowym*, red. E. Karska, Warszawa 2013.
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2010.
- Piechowiak M., *Czym są prawa dziecka?*, [w:] *Prawa dziecka po przystąpieniu do UE. Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka*, Warszawa 2004.
- Rudnicki Z., *Deklaracja genewska praw dziecka z 1924 roku*, [w:] *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, red. E. Karska, Warszawa 2013.
- Schulz A.N., *O Konwencji o prawach dziecka i o jej wpływie na prawo polskie*, [w:] *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012.
- Smyczyński T., *Czy jest potrzebna Konwencja o prawach dziecka? Geneza i funkcje Konwencji*, [w:] *Prawa Dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012.
- Smyczyński T., *Prawo dziecka do wychowania w rodzinie*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2011.
- Śliwerski B., *Prawa dziecka w polskim systemie oświaty. Perspektywa pedagogiczna*, [w:] *Prawa dziecka. Konteksty prawne i pedagogiczne*, red. M. Andrzejewski, Poznań 2012.

Spis aktów prawnych

- Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych, Dz. U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121.
- Europejska Karta Społeczna, Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67.
- Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, Dz. U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128.
- Karta Narodów Zjednoczonych, Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 83/391, 2010.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.
- Konwencja o prawach dziecka, Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.
- Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych, Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Dz. U. z 1997 r. Nr 38, poz. 169.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz. U. z 1997 r. Nr 38, poz. 167.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, A/RES/3/217 A.

Spis orzecznictwa

Campbell i Cosans p. Wielkiej Brytanii, skargi nr 7511/76; 7743/76, orzeczenie z dn. 25.02.1982 r.

D.H. i inni p. Republice Czeskiej, skarga nr 57325/00, wyrok z dn. 13.11.2007 r.

Tarantino i inni p. Włochom, skargi nr 25851/09, 29284/09, 64090/09), wyrok ostateczny z dn. 9.09.2013 r.

The right of a child to education on the background of children's rights concept

Abstract:

The right of a child to education perceived not as a duty or a need, but in a strictly legal sense of this notion, is a State's obligation to ensure a child with conditions to overall development and education. This issue is in its core bond with the domain of human rights. Development of this idea of rights derived from the nature of human being has gained momentum only in the twentieth century. Because of it, a child is no longer an object of rights (e.g. of parental authority), but first and foremost their subject. A wide catalogue of minor's rights has its roots developed in the international arena, and has been granted in the international legislation of general level before it was provided in constitutions or codes of particular states. Subsequently, this idea was implemented in the specific documents dedicated to this issue, such was first of all the Convention on the Rights of the Child. The right of the child to education, as one of the basic elements of the development of the youngest citizens is assured with a range of special guaranties. As exemplary one should invoke the framework conventions of the Council of Europe on the minorities, which ensures schooling for these groups, as well as possibility to learn own regional or minority language.

Keywords:

Convention on the Rights of the Child, the right of a child to education